

БОРИС ПАЛАНТ

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА

(практика застосування)

Харків
«Право»
2018

УДК 342.7(73)
П49

Рецензент:

Всеволод Речицький, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член Конституційної комісії України, кандидат юридичних наук

Палант Б.

П49 Білля про права (практика застосування) / Борис Палант. – Харків : Право, 2018. – 264 с.

ISBN 978-966-937-399-1

Науково-популярне видання, підготовлене американським адвокатом українського походження Борисом Палантом, є першим друкованим виданням, у якому наведено докладний аналіз рішень Верховного суду США щодо практики застосування Білля про права до Конституції США. Кожній із десяти Поправок присвячено окремий розділ, у якому йдеться про найцікавіші справи, що їх стосуються, та правову позицію Верховного суду США щодо цього.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних навчальних закладів, працівників правоохоронних органів, суду, адвокатури, а також усіх, хто цікавиться проблемами міжнародного кримінального, кримінального процесуального, цивільного та конституційного права і практики правозастосування.

УДК 342.7(73)

ISBN 978-966-937-399-1

© Палант Б., 2018
© Видавництво «Право», 2018

ПЕРЕДМОВА

Читання цієї книжки буде доволі нелегким, попри те що я чимдуж намагався свою розповідь про Білль про права зробити зрозумілою й навіть розважальною. Структура книжки нескладна: спочатку я даю короткий історичний контекст, щоб зрозуміти, чому нарівні з Конституцією потрібні були ще й Поправки до неї, потім я розповідаю (теж коротко) про те, що таке звичаєве право і чим воно відрізняється від континентального – знання основних принципів звичаєвого права необхідні для розуміння функціонування Верховного суду США, про який я теж розповідаю – що він робить та як приймаються рішення. І, нарешті, я переходжу до перших десяти поправок до Конституції США, які і становлять Білль про права. Кожній поправці присвячений окремий розділ, у якому йдеться про найцікавіші, з моєї точки зору, справи, що стосуються цієї Поправки й тих, які розглядав Верховний суд. Усього в книжці обговорюється або згадується понад вісімдесят справ, що їх розглянув Верховний суд США, із яких понад половина проаналізована досить докладно.

Я глибоко переконаний, що Америка стала великою країною завдяки своїй Конституції та Біллю про права. Але ще до прийняття й ратифікації цих документів 1776 року була прийнята Декларація незалежності, яку написав Томас

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА (практика застосування)

Джефферсон. Преамбула до Декларації незалежності цитується вже в першому розділі цієї книжки – «Історичний контекст». Без розуміння Преамбули читати книжку нецільно. Без розуміння Преамбули до Декларації незалежності неможливо зрозуміти не лише цю книжку, а й Конституцію США, і Білль про права, неможливо зрозуміти саму Америку. А зрозумівши суть Америки, її можна по-справжньому полюбити. Полюбити не за її хмарочоси, її машини, літаки, дороги, магазини, музику, фільми, коротко кажучи, за її багатство й культуру, а за права і свободи, від зазіхань на які нас захищають Конституція та Білль про права. Захищають, зауважте, від свого ж власного уряду.

Процитую найважливіші слова в Преамбулі:

«Ми вважаємо за очевидні істини, що всі люди створені рівними, що їм дано їхнім Творцем деякі невід’ємні права, з-поміж яких – життя, свобода і право на щастя, що для забезпечення цих прав людьми засновані уряди, які користуються своєю владою за згодою керованих, – що коли якийсь уряд перешкоджає досягненню цих цілей, то народ має право змінити або знищити його й заснувати новий уряд на таких підставах та засадах, організовуючи його владу в таких формах, котрі якнайкраще мають забезпечити його безпеку та щастя».

Кожне слово тут важливе. Засновники Сполучених Штатів вважали очевидним той факт, що в людей є невід’ємні права, які передують встановленню держави і що права ці даровані нам Творцем. І що найголовнішими такими правами є право на життя, право на свободу та право на щастя. Оскільки для засновників Америки також очевидним був той факт, що всі люди рівні, то жодна людина не може позбавляти іншу якогось із її прав. Тільки Творець, що дав нам права, може їх у нас забрати. Батьки-засновники подбали про таку форму уряду, котра якнайкраще має забезпечити народу безпеку й щастя. І в цьому й полягає функція уряду. Захистити від зовнішнього ворога і створити оптимальні умови для духовного та матеріального процві-

тання, щонайменше втручаючись у наші думки, справи і приватне життя.

Після закінчення Конституційного конвенту у Філадельфії в Бенджаміна Франкліна спитали, яким є досягнутий результат. Він відповів: «Республіка». І додав: «Якщо ви зможете її зберегти». Те саме стосується Конституції та Білля про права. Вони в нас є, але цього мало, їх ще треба й зберегти! Я сподіваюся, що, прочитавши цю книжку, читач складе свою власну думку з приводу того, наскільки вдало робить це американський народ.

Я писав цю книжку з любов'ю до країни, яка мене прихистила й чия Конституція захищає моє Богом дане право на життя, свободу та щастя. Більшого людині й не потрібно.

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Після прийняття в 1776 році Декларації незалежності перед батьками-засновниками американської нації постало питання державного устрою. Ще до прийняття Конституції в тому вигляді, у якому ми її знаємо, в 1776–1777 роках Другий Континентальний конгрес прийняв Статті про Конфедерацію й Вічний Союз (*The Articles of Confederation and Perpetual Union*) – документ, який був ратифікований, що-правда, чотирма роками пізніше, 1781 року, усіма тринадцятьма штатами. Попри ратифікацію усіма штатами Статті як основоположний документ про державний устрій із метою об'єднання штатів у єдину цілісну державну структуру своє завдання не виконали. Єдина армія практично не функціонувала, кожен штат здійснював свою політику, причому не лише внутрішню, але часто й зовнішню, гроші, які друкував центральний орган – Континентальний конгрес («континентальні долари»), цінувалися мало і їх брали в оплату неохоче, та й сам Конгрес не міг впоратися зі своєю основною діяльністю – прийняттям законів – з тієї простої причини, що законодавці нерідко ігнорували засідання й не брали участі в розробленні й обговоренні федеральних законів. Різні штати вели самостійні війни, підписували договори з іншими країнами – коротше кажучи, порушували букву й дух Статей. Батьки-засновники бачили, що країна, яку вони задумали як вільну республіку, розвалювалася на очах. Саме з огляду на ці причини 1787 року Конгрес Конфедерації скликав конвент у Філадельфії (Філадельфійський конвент), щоб обговорити новий план з організації держави. Статті про Конфедерацію й Вічний Союз потребували термінового перегляду.

Було два основних плани з організації держави, які розглядали делегати Конвенту: Вірджинський і Нью-Джерсійський. Згідно з Вірджинським планом законодавчим органом країни мав бути Конгрес, який би складався з двох палат. Власне кажучи, слово «конгрес» походить від латинського *congressus* – збиратися разом, тобто законодавці двох палат укупі і становлять Конгрес. За Вірджинським планом кількість представників в обох палатах визначалася в пропорції до кількості жителів кожного штату. Вірджинський план, таким чином, віддавав перевагу більш населеним штатам на шкоду менш населеним. Нью-Джерсійський же план передбачав центральний законодавчий орган, що складається з однієї палати, причому кожен штат мав у такому конгресі по одному представнику, незалежно від чисельності населення штату.

З точки зору головних філософських принципів державного устрою, Вірджинський план передбачав три гілки влади (Монтеск'є¹), згоду народу на те, щоб ним управляв обраний уряд (Джон Локк²), і широкий захист цивільних свобод (Едвард Коук³). Вірджинський план був за сильну центральну владу. На відміну від нього, Нью-Джерсійський план передбачав більш сильну владу й незалежність для кожного окремого штату. Майбутні держави прихильники Нью-Джерсійського плану розуміли як вільний союз суве-

---

¹ Шарль Луї де Монтеск'є (1689–1755) – французький юрист і філософ епохи Просвітництва. Відомий як розробник принципу поділу влади на три гілки – виконавчу, законодавчу й судову. Принцип поділу влади використовується в конституціях багатьох країн. Серед філософів Монтеск'є був найбільш цитований з-поміж батьків-засновників США.

² Джон Локк (1632–1704) – англійський філософ епохи Просвітництва. Мав дуже великий вплив на батьків-засновників США. Відомий значним внеском у теорію республіканської форми правління і теорію соціального контракту. Його часто називали «батьком лібералізму».

³ Едвард Коук (1552–1634) – англійський юрист і політик. Виконував функції Генерального прокурора, Головного судді Королівського суду. Відомий постановою, у якій ідеться про те, що закон поширюється і на короля, а закони, прийняті Парламентом, недійсні, якщо порушують основні права людини і позбавлені здорового глузду. Іноді прізвисьце «Коук» пишеться як «Кок».

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА (практика застосування)

ренних штатів. За філософську платформу прихильники Нью-Джерсійського плану взяли на озброєння роботи знаменитого англійського юриста Вільяма Блекстоуна, автора «Коментарів до англійського права», які, до речі, видавали й перевидавали аж до кінця Другої світової війни. За загальним накладом виданих примірників «Коментарі Блекстоуна» поступалися лише Біблії. Багато юристів вважає, що саме завдяки Блекстоуну Америка перейняла англосаксонську юридичну систему звичаєвого права. Блекстоун мав колосальний вплив на багатьох батьків-засновників – Олександра Гамільтона, Джона Джея, Джона Адамса й багатьох інших політичних діячів США, аж до Лінкольна. Буквально кожен основоположний документ, складений в Америці наприкінці XVIII і початку XIX століть, починаючи від Декларації незалежності й закінчуючи самою Конституцією США, був написаний людьми, вихованими на роботах Блекстоуна. Блекстоун був відвертим прихильником суверенітету законодавчого органу незалежно від його назви – Парламент чи то Конгрес.

На Філадельфійському конвенті делегати спочатку обговорювали як більш перспективний Вірджинський план, але потім відкинули його й узялися за Нью-Джерсійський, зрештою відкинувши і його. Винятково важливою подією в ході дебатів щодо прийняття тексту Конституції була публікація так званих «Федералістських статей» у формі газетних статей у Нью-Йорку. Авторами «Федералістських статей» були Олександр Гамільтон, Джеймс Медісон та Джон Джей, які писали під спільним псевдонімом Публіус (*Publius*). Вони поставили перед собою мету переконати штат Нью-Йорк ратифікувати варіант, що надавав більші повноваження центральному уряду, ніж окремим штатам. Особливу увагу автори «Федералістських статей» приділяли значенню управління через розум, а не через емоції.

Усього було написано 85 Федералістських статей, у яких були викладені основні принципи організації нового типу держави, заснованої на згоді людей підкоритися управлінню

влади, обраної ними ж. На відміну від будь-якої іншої конституції, американська Конституція була першою у світі, створюваною людьми для людей, а не законодавчим органом. Саме тому батьки-засновники, усвідомлюючи людські слабкості, такі як, наприклад, прагнення утримати владу, заклали в Конституцію елемент абсолютної фіксованості – змінити Конституцію не можна. Якщо в Англії конституція є нефіксованим збірником актів Парламенту та судових рішень, тобто витвором законодавчого та судового органів, що, як будь-який закон, підлягає змінам, то американська Конституція, створена делегатами Конвенту, тобто просто представниками тринадцяти штатів, має статус Верховного закону, що не підлягає ніяким змінам. Автори Конституції, розуміючи людські слабкості, запрограмували її таким чином, щоб максимально виключити можливість встановлення тиранічної влади. Змінити Конституцію в майбутньому (а її автори передбачали, що така спокуса з'являтиметься постійно), таким чином, стало неможливо. Поправки ні в якому разі не змінюють Конституцію, а лише доповнюють її, підтверджуючи недоторканність індивідуальних прав громадян.

Приблизно тоді ж, коли почали видаватися «Федералістські статті», у пресі з'явилися так звані «Антифедералістські статті». Перші 16 статей були підписані колективним псевдонімом «Брут» (*Brutus*). Цей псевдонім був явним натяком на прагнення авторів «Федералістських статей» посилити центральну владу, тобто поставити на чолі Цезаря, якому б підпорядковувалися всі. Наступні «Антифедералістські статті» були підписані різними псевдонімами, і загальна кількість цих документів перевищує кількість «Федералістських статей», але не вплив. З-поміж авторів «Антифедералістських статей» вирізняється найбільший «дисидент» того часу Патрік Генрі, колишній губернатор Вірджинії і запеклий противник Конституції, яка закріплювала, як він вважав, занадто великі повноваження за центральною вла-

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА (практика застосування)

дою. До речі, парадокс у назвах тих і інших документів полягає в тому, що «Федералістські статті» були по суті антифедералістськими (тобто обстоювали ідею сильного центрального уряду), а «Антифедералістські статті» – фактично навпаки: федералістськими, тобто прощтовхували ідею більшої незалежності штатів за рахунок ослабленої центральної влади. Стало зрозуміло, що потрібен компроміс. Комісія, що складалася з одинадцяти присутніх представників штатів («Комісія Одинадцяти»), після довгих дебатів склала звіт-рекомендацію (так званий «Коннектикутський компроміс»), згідно з яким нижня палата Конгресу (Палата представників) складалася з представників штатів у пропорції до чисельності їх населення, а верхня палата (Сенат) мала б рівну кількість представників від кожного штату. Остаточний текст Конституції був спрямований Комісією в легіслатури кожного штату для ратифікації. Всі штати ратифікували Конституцію, хоч і пішло на це три роки – з 1787 по 1790 рік. Але головним компромісом був Білль про права, який не ввійшов до Конституції, але існує як поправки до неї. Американська Конституція насправді є документом, що описує державний устрій, органи влади та їхні повноваження, утім про індивідуальні права, чи, точніше, про їхній захист від влади, в ній зовсім не йдеться.

Скласти текст Білля про права ще на Першому конгресі обіцяв один із авторів «Федералістських статей» Джеймс Медісон. Обіцяв він це, розуміючи, що попри перемогу його однодумців під час складання остаточного тексту Конституції без Білля про права Конституція не буде ратифікованою всіма тринадцятьма штатами, особливо Вірджинією та Нью-Йорком, де голоси «за» і «проти» ратифікації розділилися приблизно порівну. Можна без перебільшення сказати, що створення і включення до Конституції Білля про права є заслугою авторів «Антифедералістських статей», бо саме вони формулювали багато положень і наполягали на їх включенні до тексту Конституції.

У вересні 1789 року в обидві палати Конгресу був представлений пропонований текст Білля про права. Протягом шести місяців Білля про права був ратифікований дев'ятьма штатами, але для включення до Конституції потрібно було набрати одинадцять штатів. Крапку поставила Вірджинія, ратифікувавши Білля про права 15 грудня 1791 року. Саме в цей день Білля про права став частиною Конституції США. Спочатку в Біллі було дванадцять поправок, але дві з них заблокували, вони стосувалися кількості представників у Конгресі та компенсації їхньої праці.

Коріння Білля про права сягає далеко в середньовічну Англію. Його прообразом, і навіть не найбільш раннім, була Велика хартія вольностей («Магна Карта»), яку прийняв король Іоанн Безземельний 1215 року. У цьому документі вперше чітко прозвучало верховенство закону над королівською владою. Відтепер правосуддя, як цивільне, так і кримінальне, здійснювалося відповідно до закону, а не до забаганок корони. Саме в «Магна Карті» був уперше використаний термін *Habeas Corpus*, що в перекладі з латині означає «ти принесеш тіло в суд», тобто ті, хто охороняв арештованого, зобов'язані були доправити його до суду для виконання належної судової процедури. Саме до суду, який буде вершити справедливість відповідно до закону, а не згідно з розумінням і примхами суверена чи навіть традицій. Саме в «Магна Карті» був уперше проголошений принцип права бути судимим присяжними, рівними за статусом обвинуваченим, або згідно з чинним законом. Те, що «Магна Карта» стала прообразом Білля про права, не дивно, оскільки серед перших двох-трьох поколінь нащадків колоністів, народжених уже в Америці, було чимало знавців англійського права, таких як Томас Джефферсон та Джон Адамс.

Але крім «Магна Карті» в Англії був і свій власний Білля про права – саме так називався документ, що його прийняв англійський Парламент 1689 року, після того як у результа-

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА (практика застосування)

ті «Славної революції» на англійський престол зійшли король Вільгельм III та королева Марія, відомі як Вільгельм Оранський і Марія II. Саме в англійському Біллі про права XVII століття вперше була проголошена заборона на занадто жорстоке покарання та на надмірну суму застави під час виходу обвинуваченого на період очікування суду – положень, які теж увійшли до американського Білля про права (Восьма поправка).

Серед американських колоністів існувала традиція документально закріплювати свої права – звідси й численні колоніальні хартії. Багато з них прямо спиралися на «Магна Карту» та положення природного права. Автор Декларації незалежності Томас Джефферсон був апологетом природного права. Ось як починається Декларація незалежності:

«Коли в ході людських подій є необхідність для одного народу порвати політичні зв'язки, що з'єднували його з іншим, і зайняти між земними державами окреме й рівноправне положення, на що йому надається право самою природою та її Творцем, то повага до думок людей вимагає, щоб він виклав причини, які спонукають його до такого відокремлення.

Ми вважаємо за очевидні істини, що всі люди створені рівними, що їм дано їхнім Творцем деякі невід'ємні права, з-поміж яких – життя, свобода і право на щастя, що для забезпечення цих прав людьми засновані уряди, які користуються своєю владою за згодою керованих, – що коли якийсь уряд перешкоджає досягненню цих цілей, то народ має право змінити або знищити його й заснувати новий уряд на таких підставах і засадах, організовуючи його владу в таких формах, котрі якнайкраще мають забезпечити його безпеку та щастя» (переклад А. В. Каменського).

Інакше кажучи, основне положення природного права полягає в тому, що у нас є «невід'ємні права», походження

яких божественне, а отже, наявність у нас цих прав є проявом найвищої моралі. Ми можемо сумніватися в моральності будь-яких законів, але не законів і прав, що їх дав нам Творець. Отже, не Конституція дає нам наші основні права, не уряд, а тільки Творець. І у всіх громадян рівні права не тому, що їх дала нам Конституція або Декларація незалежності, а тому, що так повелів чи захотів Творець, а документи лише закріплюють цей принцип. Це і є наріжним каменем американської Конституції і Білля про права. Конституція через Білля про права лише забороняє державним органам обмежувати наші права то через закони, то через акти виконавчої влади.

Виникає питання – а які саме права дав нам Творець? Наприклад, право на носіння зброї теж дав нам Творець? Яка інстанція наділена повноваженнями вирішувати, які права від Творця, а які від людей чи створених ними організацій? Інстанція ця – Верховний суд США. Саме він є головним тлумачем не лише Конституції, а й задумів Творця.

Обговорювати й аналізувати Поправки, що увійшли до Білля про права, не обговорюючи при цьому реальних справ, які розглянув Верховний суд США, що стосуються кожної з цих Поправок, неможливо. Прийнята в США правова система називається англосаксонським або звичаєвим правом. У сучасному світі існують дві основні правові системи – система звичаєвого права і система континентального (романо-германського) права. Звичаєве право з'явилося в середньовічній Англії й потім поширилося на англійські колонії, тоді як система континентального (романо-германського) права прийшла на Європейський континент як рецепція римського цивільного права й потім поширилася на французькі, іспанські та португальські колонії. У Росії європейське право з'явилося в XIX столітті, що значною мірою було обумовлено необхідністю досягти політичної та економічної потужності, властивій західноєвропейським країнам.